

УДК 343.9.018



Михайло Ігоревич ФІАЛКА,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРАВОПОРУШНИК: ОСОБА ЧИ ОСОБИСТІСТЬ (ДО ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ)

Постановка проблеми. Проблема дослідження особистості злочинця, а спираючись на чинне кримінальне законодавство, – особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, тобто кримінального правопорушника, має актуальний характер в усі часи існування кримінологічної теорії та практики.

Свого часу родоначальник антропологічної школи в кримінології італійський психіатр і криміналіст Чезаре Ломброзо сформулював у своїй книзі «Злочинна людина» (1876 р.) власну теорію «природженого злочинця», яка обґрунтовувала вчинення окремих злочинів та існування злочинності в суспільстві біологічною схильністю людини до вчинення протиправних діянь – злочинів. Попри той факт, що висновки прихильників антропологічної теорії з часом були піддані нищівній критиці та спростовані іншими дослідниками, цікавість до проблеми особи злочинця та його місця в кримінологічній науці, а також ролі в існуванні та виникненні злочинності як явища залишається величезною.

Так історично склалось, що сучасна кримінологічна думка в Україні є спадкоємницею кримінологічної науки за часів Російської імперії та Радянського Союзу. Це певною мірою залишило відбиток на її напрямках розвитку й особливо на термінологічному апараті. Необхідно зазначити той факт, що домінуюча тенденція тих часів полягала в тому, що будь-які кримінологічні наукові пошуки здійснювались російською мовою. При цьому термін російською мовою «личность преступника» використовувався скрізь в усіх наукових публікаціях та дослідженнях і ні в кого не викликав сумнівів. За часи незалежної Української держави кримінологічна наука обрала власний національний шлях розвитку і як результат сформувала україномовний термінологічний апарат. Не оминули в цьому питанні і проблематику злочинця. Але в цій ситуації виник певний двоякий погляд на це питання, а саме: в кримінологічній теорії використовуються два терміни – «особа злочинця» і «особистість злочинця». При цьому в цій ситуації ми навіть не згадуємо той аспект, що сформувався після набрання чинності в

кримінальному законі новел стосовно кримінального правопорушення, які апріорі виключили з термінологічного апарату кримінально-правових наук термін «злочинець».

Особливо це наглядно спостерігається в тому разі, коли дослідники, аналізуючи проблему особи (особистості) кримінального правопорушника (злочинця), дуже часто використовують терміни «особа» та «особистість» як слова-синоніми. Так, наприклад, В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько, досліджуючи проблематику особи злочинця (2017 р.), наголошували на тому, що про *особу злочинця (виділено нами)* необхідно говорити у тому разі, коли йдеться про певну систему злочинних дій. Це зумовлено тим, що особистість формується у процесі діяльності (зокрема, злочинної). Учинення злочинних дій позначається на психології особистості, виникнення у неї антигромадської спрямованості (установки)¹. З аналізу уривку цієї наукової думки ми чітко бачимо те, що для авторів терміни «особа» та «особистість» загалом не мають суттєвих відмінностей, тому їх можна використовувати як взаємозамінні. На нашу думку, це має характер спрощення проблематики цього питання.

Свого часу С. В. Дьоменко в роботі «Спірні питання визначення поняття «особистість злочинця» вже частково порушував питання стосовно того, який термін використовувати під час характеристики злочинця – «особа» чи «особистість»². Але це питання, на превеликий жаль, дотепер не отримало чіткої відповіді.

Ураховуючи викладене вище, необхідно наголосити на тому, що проблема термінологічної чіткості в питанні характеристики злочинця має вельми актуальний характер.

Свого часу, аналізуючи зміст понять «кримінологічна характеристика» та «кримінологічний портрет» особистості злочинця, а також встановлення їх співвідношення, ми частково аналізували проблематику розуміння змісту в кримінологічній науці терміна «особистість злочинця»³, але на той момент ми на ставили перед собою завдання встановити потребу у використанні в кримінологічній науці термінів чи то «особа кримінального правопорушника (злочинця)», чи то «особистість кримінального правопорушника (злочинця)». Вважаємо, що нагальність розв'язання цієї термінологічної проблеми має суттєвий характер і потребує окремого дослідження.

Мета статті – визначення правильності та доцільності використання термінів «особа» та «особистість» стосовно характеристики кримінальних правопорушників (злочинців).

¹ Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Особа злочинця (структура пізнання) // Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокуренка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов ; Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків ; Київ : Золота миля, 2017. С. 508.

² Дьоменко С. В. Спірні питання визначення поняття «особистість злочинця». *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 348–352.

³ Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України : зб. наук. пр.* Харків, 2019. № 2 (21). С. 162–171.

Виклад основного матеріалу. Починаючи аналізувати цю проблему, вважаємо за доцільне звернутись до тлумачних словників та зафіксувати те, як вони пояснюють сутність цих двох термінів.

Переважна більшість тлумачних словників розуміє «особу» як істоту, наприклад людину, яка має певні здібності або атрибути, що становлять індивідуальність¹.

Н. Кусайкіна та Ю. Цибульник, які є авторами Тлумачного словника української мови, визначають зміст терміна «особа» як певну окрему людину, індивіда, а «особистість», у свою чергу, – як конкретну людину в ракурсі її культури, особливостей характеру, виховання тощо².

Інакше кажучи, термін «особа» закріплює розуміння фізичної істоти, а саме – людини.

«Особистість», у свою чергу, це віддзеркалення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності; соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до певних суспільних, культурних, історичних відносин. Під «особистістю» розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена того чи іншого суспільства або спільноти. Поняття «особистість» визначає суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства³.

Автори Словника української мови розуміють особистість, (-тості) як конкретну людину з погляду «її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін.; індивідуальність, особа»⁴.

Р. В. Павелків, досліджуючи проблему особистості з погляду психологічної науки, наголошує на тому, що це конкретна людина, узята в системі її стійких соціально зумовлених психологічних характеристик, які виявляються в суспільних зв'язках і відносинах, визначають її моральні вчинки і мають суттєве значення для неї самої і для оточуючих⁵.

Не меншу цікавість викликає питання перекладу з російської мови на українську термінів, які ми досліджуємо, а саме – «особа» та «особистість».

Так, автори Російсько-українського словника Д. І. Ганич та І. С. Олійник (1979 р.) російське слово «лицо» (рос.) перекладають у декілька варіантах. По-перше, вони його розуміють як обличчя, лице; по-друге – творче чи будь-яке інше обличчя. І лише в третьому випадку автори наголошують на термінові «особа». Більш цікава ситуація спостерігається із словом

¹ Особа // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Особа> (дата звернення: 15.08.2021).

² Тлумачний словник української мови. 20 000 слів і словосполучень / укл. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2013. С. 403.

³ Особистість // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Особистість> (дата звернення: 15.08.2021).

⁴ Словник української мови: в 11 т. Т. 5. 1974. С. 778. URL: <http://sum.in.ua/s/osobystistj> (дата звернення: 15.08.2021).

⁵ Павелків Р. В. Загальна психологія: підручник. Київ: Кондор, 2009. 576 с. URL: <https://pidru4niki.com/12920522/psihologiya/osobistist> (дата звернення: 15.08.2021).

«личность» (рос.). У цій ситуації автори наполягають на тому, що у разі, коли йдеться про людину, то перекладати слід як «особа», а у разі індивідуальності – «особистість»¹.

Дещо пізніше (1984 р.), ті ж самі автори, видавши вже нову версію російсько-українського і українсько-російського словника, перекладають слово «особа» в першу чергу як «лицо» (рос.), а в другу чергу як «личность» (рос.). При цьому переклад з української на російську «особистості» має безумовне значення – «личность» (рос.)².

Ураховуючи той факт, що у межах нашого дослідження нам необхідно відповісти на питання використання терміна «особа» чи «особистість» в межах аналізу кримінального правопорушника (злочинця), то вважаємо за доцільне детальніше зосередити власну увагу на наукових поглядах щодо цього питання науковців-кримінологів.

Думки науковців в кримінологічній теорії щодо визначення особистості або особи кримінального правопорушника (злочинця) є насамперед такими:

- особистість злочинця – це сукупність соціально значущих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують особу, винну в порушенні кримінального закону, які в поєднанні з іншими умовами й обставинами впливають на її антигромадську поведінку (О. Б. Сахаров, 1970 р.)³;
- особистість злочинця – це сукупність соціально-демографічних, соціально-психологічних, моральних і правових властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують особу, яка вчинила злочин, що впливають на її злочинну поведінку (М. М. Кропачев, 1992 р.)⁴.
- особистість злочинця – це соціальні характеристики людини, яка вчинила злочин (А. І. Долгова, 2002 р.)⁵;
- особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей та ознак, соціально-зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній у цьому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом (І. М. Даньшин, 2003 р.)⁶;
- особистість злочинця – це сукупність інтегрованих в ній соціально значимих негативних якостей, що утворились у процесі

¹ Ганич Д. И., Олейник И. С. Русско-украинский словарь. Изд. 4-е. Киев : Рад. шк., 1979. С. 322-323.

² Ганич Д. И., Олейник И. С. Русско-украинский и украинско-русский словарь. Киев : Рад. шк., 1984. С. 339.

³ Сахаров А. Б. Об антисоциальных чертах личности преступника. *Советское государство и право*. 1970. № 10. С. 110-116.

⁴ Криминология : учебник / под ред. В. В. Орехова; Н. А. Беляев, И. В. Волгарева, Н. М. Кропачев и др. СПб. : Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 1992. С. 78.

⁵ Криминология : учебник / под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2002. С. 327.

⁶ Криминологія: Загальна та особлива частини: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. зал. / за заг. ред. І. М. Даньшина; І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд. Харків : Право, 2003. С. 65.

різноманітних і системних взаємодіях з іншими людьми (Ю. М. Антонян, В. М. Кудрявцев та В. Є. Емінов, 2004 р.)¹;

– особистість злочинця – це сукупність соціально типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільно небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину (А. П. Закалюк, 2007 р.)²;

– особистість злочинця – це сукупність соціально значущих властивостей, що визначають винне вчинення злочину, міра соціальної патології в людині (М. П. Клеймьонов, 2008 р.)³;

– особа злочинця – це сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні закону про кримінальну відповідальність, у поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку (О. С. Володавська, 2015 р.)⁴;

– особистість (особа) злочинця – це типова модель або абстракція, що утворюється на підставі дослідження соціологічного (психологічного) та кримінально-правового аспектів суб'єктів злочинів (А. А. Васильєв, 2018 р.)⁵;

– особа (особистість) злочинця – система взаємопов'язаних та взаємодіючих біологічних, психофізіологічних, психологічних, соціальних і духовних складових особливості індивіда, які, відбиваючись крізь призму об'єктивних і суб'єктивних факторів, реалізується в конкретній життєвій ситуації у формі злочинної поведінки (Є. О. Гладкова, 2021 р.)⁶.

Проаналізувавши всі зазначені вище наукові погляди на зміст понять «особа» та «особистість», можна зробити один з головних висновків: сутність цих дефініцій полягає в наявності у фізичної істоти певного набору характерних якостей, причому незалежно від того, йдеться про «особу» чи то про «особистість». Інше питання полягає в тому, що кожен із дослідників наголошує на власному переліку таких ознак. Ураховуючи той факт, що у кожному зазначеному термініві передбачається певна сукупність ознак, які характеризують людину як відповідну індивідуальність, то можна передбачити те, що автори схилились у більшості випадків до розуміння «особистості» як індивідуальності, а «особи» – як конкретної людини.

Свого часу, як ми зазначали вище, аналізуючи зміст понять

¹ Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Личность преступника. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. С. 12.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. С. 239.

³ Клеймьонов М. П. Криминология : учебник. Москва : Норма, 2008. С. 89.

⁴ Криминологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова; О. О. Авдєєв, А. А. Васильєв та ін. Харків : Золота миля, 2015. С. 57.

⁵ Криминологія: Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. С. 82.

⁶ Гладкова Є. О. Особа (особистість) злочинця // Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. С. 225.

«кримінологічна характеристика» та «кримінологічний портрет» особистості злочинця, а також установлюючи їх співвідношення, ми наголошували на тому, що:

- поняття «кримінологічна характеристика» та «кримінологічний портрет» особистості злочинця – самостійні явища, що мають власний зміст, але є нерозривно пов'язаними одне з одним;

- під кримінологічною характеристикою особистості злочинця розуміють відповідний процес опису специфічних рис, які утворилися під час соціалізації людини, та визначають її в загальнолюдському, суспільно значущому та індивідуально-неповторному плані, а також характеризують як таку, що скоїла злочин, і впливають на злочинну поведінку цієї особистості;

- під кримінологічним портретом особистості злочинця розуміють опис типових специфічних рис особистості, які притаманні певному прошарку злочинців, та розкривають їх сутність як людей, що вчинили злочин певного характеру або схильні до його вчинення;

- кримінологічна характеристика особистості злочинця як відповідний процес передуює кримінологічному портрету і має аналітичний характер, а кримінологічний портрет, у свою чергу, виступає як певна узагальнююча форма¹.

Тобто особистість охоплює опис специфічних рис людини, набутих нею в процесі соціалізації. Це по-перше.

По-друге, ніхто з науковців, що досліджували сутність змісту особистості (особи), не заперечує цього факту і навіть наголошує на цьому.

По-третє, всю сукупність специфічних рис кожен з дослідників поділяє на певні характерні групи ознак.

З метою об'єктивної відповіді на питання, яке ми поставили перед собою, проаналізуємо погляди науковців на сукупність специфічних ознак та їх поділ на певні групи. До речі, поділ загальної сукупності ознак, які притаманні особистості кримінального правопорушника (злочинця), в кримінологічній науці традиційно визначають як структуру особистості кримінального правопорушника (злочинця).

В. В. Лук'янов пропонує брати до уваги таку структуру особистості кримінального правопорушника (злочинця), яка складається з таких характерних груп: 1) соціально-демографічні ознаки; 2) потребово-мотиваційна сфера особистості (потреби, інтереси, мотивації кримінально-протиправної поведінки); 3) ціннісно-нормативна сфера свідомості (погляди, переконання, установки, цінності орієнтації, моральність особистості); 4) соціально-рольова або функціонально-ставленнєва характеристика особистості².

М. П. Клеймьонов виділяє в межах структури особистості

¹ Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. пр. Харків, 2019. № 2 (21). С. 171.

² Криминология: учебник/под ред. В. В. Орехова; Н. А. Беляев, И. В. Волгарева, Н. М. Кропачев и др. СПб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 1992. С. 90.

кримінального правопорушника (злочинця) такі групи характерних ознак: соціально-демографічні, правові, міжособистісна характеристика та морально-психологічні¹.

А. П. Закалюк підходить до аналізу сукупності специфічних ознак особистості кримінального правопорушника (злочинця) дещо ширше, ніж попередні дослідники, а саме він наводить такі групи ознак:

- ознаки формування, соціалізації особи (освіта, професія, відомості про риси, які набуті в батьківській сім'ї, ознаки, риси, звички й досвід, набуті у звичайному мікросередовищі тощо);

- ознаки соціального статусу та соціальних ролей (соціальне становище, сімейний стан, наявність дітей, соціальні житлові умови, належність до соціальних груп суспільно прийнятої спрямованості, належність до груп асоціальної або антисуспільної спрямованості тощо);

- безпосередні ознаки спрямованості особистості (потреби, інтереси, соціальні цінності в основних сферах життєдіяльності; діяльнісні прояви в основних сферах життєдіяльності, асоціальні або антисуспільні потреби, інтереси, цілі, діяльнісні прояви тощо);

- демографічні ознаки (стать, вік);

- психофізіологічні особливості (реакція, адаптація, моторика, тип вищої нервової діяльності, особливості темпераменту, мислення тощо);

- показники фізичного здоров'я (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання соматичного типу, захворювання, що є наслідком антисоціальної поведінки тощо);

- показники психічного здоров'я (патологія, що виключає осудність);

- індивідуальні психологічні риси (риса характеру, вольові якості, емоційні риси);

- ознаки, пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення (кримінально-правові ознаки самого кримінального правопорушення, ознаки ставлення особи до вчиненого, до потерпілого, до завданої шкоди, наявність колишніх судимостей, відбуття покарання за попередні судимості тощо)².

Як зазначає А. А. Васильєв, «особистість злочинця, являючи собою різновид більш загальної категорії “особистість”, має як загальні ознаки, які характеризують її як розумну істоту, що існує в суспільстві (стать, вік, фах, освіта, соціальний статус тощо), так і специфічні – ознаки, характерні лише для злочинців, що виражають його суспільну небезпечність (ставлення до вчиненого діяння та його наслідків, мотивація, спрямованість тощо). Указані ознаки в кримінологічній науці узвичаєно об'єднувати в такі групи: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні, що у сукупності становлять структуру особистості злочинця»³.

¹ Клеймёнов М. П. Криминология : учебник. Москва : Норма, 2008. С. 98-103.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. С. 258–262.

³ Криминологія: Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. С. 82–83.

В. І. Павликівський, визначаючи основний зміст сутності «особи злочинця», наголошував на тому, що їй притаманні специфічні ознаки, які визначають її характер і ступінь її суспільної небезпечності. Ці ознаки, на його думку, поділяються на такі основні групи: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) соціальні ролі і статуси; 4) риси правової та моральної свідомості; 5) соціально-психологічні характеристики¹.

Є. О. Гладкова, аналізуючи основні складові структури «особистості злочинця», визначає їх як відповідні блоки, що складаються з певних елементів, а саме: 1) соціально-демографічний блок (що охоплює соціальний статус, ролі та зв'язки тощо), 2) кримінально-правовий блок (персональний чи груповий характер злочинної поведінки, спрямованість злочинної поведінки, попередня злочинна діяльність, покарання та особливості його призначення тощо), 3) морально-психологічний блок (психічні властивості, психологічні та морально-ціннісні особливості тощо)².

Автори підручника з кримінології за загальною редакцією професора Г. А. Аванесова виклали власний погляд на структуру особистості злочинця. По-перше, вони наголошують на тому, що не можна зрозуміти механізми антигромадської поведінки, а також людини, яка вчинила злочин, не пізнавши структуру особистості. По-друге, всі властивості людини вкладаються в дві основні категорії: людина як організм і людина як особистість. При цьому вони наголошують на тому, що поряд із цим в особі є також дві взаємозалежні сторони, дві підструктури: психологічна, яка визначає її індивідуальність, і соціальна, яка визначається її соціальними ролями і досвідом діяльності в тому чи іншому соціальному середовищі. По-третє, на їхню думку, психологічні підструктури особистості водночас є її рівнями. При цьому автори виділяють чотири рівня, а саме: перший рівень – біологічно обумовлена підструктура (природні властивості типу нервової системи, вікові, статеві, деякі фізіологічні властивості організму і патологічні властивості психіки, темперамент), другий рівень – усі індивідуальні властивості окремих психічних процесів, що стали саме властивостями особистості, які надають їй особливості (індивідуальність прояву пам'яті, емоцій, відчуттів, мислення, сприйняття, почуттів і волі), третій рівень – соціальний досвід, до якого входять отриманні людиною знання, навички, вміння і звички (все це ґрунтується на елементах попередніх підструктур), четвертий рівень – спрямованість особистості, яка оцінюється з погляду соціально-психологічного аналізу³.

І. М. Даньшин, досліджуючи питання структури особи злочинця, виділяє такі групи ознак, а в деяких випадках наголошує на відповідних

¹ Кримінологічний довідник : довідкове видання / за наук. ред. О. М. Бандурки, О. М. Литвинова. Харків : Діса Плюс, 2013. С. 266.

² Гладкова Є. О. Особа (особистість) злочинця // Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. С. 225.

³ Кримінологія: учебник / под ред. Г. А. Аванесова ; Г. А. Аванесов, С. М. Иншаков, С. Я. Лебедев, Н. Д. Эриашвили. Москва : Юнити-Дана, 2007. С. 264.

властивостях особи: 1) соціально-демографічні ознаки (стать, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб); 2) особистісно-рольові властивості (наприклад, людина ухиляється від деяких соціальних позицій; вона не може або не бажає сумлінно виконувати вимоги, що випливають з тієї або іншої соціальної позиції; особа прагне зайняти таку соціальну позицію, вимогам якої вона заздалегідь не відповідає; вона водночас займає такі позиції, які пов'язано із суперечливими вимогами; веде маргінальний спосіб життя тощо); 3) соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психологічних станів і процесів під час власного соціального досвіду; спрямованість її особистості, мотиваційні сфери, потреби, установки та інтереси); 4) риси правової і моральної свідомості; 5) кримінально-правові ознаки особи злочинця¹.

Що нам дає цей невеликий аналіз наукового розуміння структури кримінального правопорушника (злочинця)? По-перше, ми чітко спостерігаємо той факт, що всі науковці наполягають на тому, що загальна сукупність якостей, які притаманні людині, потребує певного поділу на відповідні групи. По-друге, це групування відбувається на підставі наявності певного характерного змісту цих ознак. По-третє, кожна з груп цих ознак розкриває сутність з того чи з іншого боку характеристику людини. По-четверте, різноманіття таких груп ознак людини охоплює відповідне коло її сфер життєдіяльності. І останнє, по-п'яте, всі ці групи ознак у комплексі розкривають сутність характеристики людини.

Ураховуючи викладене вище, повернувшись до термінологічного розуміння понять «особа» й «особистість», ми маємо можливість усвідомити той факт, що в кримінологічній науці, піддаючи такому аналізу сутність людини, яка вчинила кримінальне правопорушення, науковці спираються більшою мірою на розуміння особистості, ніж просто особи, оскільки та кримінологічна характеристика порушника кримінального закону, яку дають йому науковці, якраз і описує його соціальну прароду, якої він набув у процесі соціалізації. Такий аналітичний підхід реалізується крізь призму соціальних відносин такої людини в соціумі подібних до неї, через її спілкування з іншими представниками суспільства взагалі й окремих прошарків (спільнот) зокрема. Обов'язково враховується відповідна система психічних якостей як окремого індивіда, так і середньо-статистичного представника тієї чи іншої групи людей. Інакше кажучи, кримінологи піддаючи аналізу людину, яка вчинила кримінальне правопорушення, використовують підходи до розуміння змісту терміна «особистість».

Що стосується терміна «особа», то в цій ситуації він має власне місце в когорті кримінологічних термінів. Де і як ми повинні його використовувати? Відповідь дуже проста. Пам'ятаючи про основний зміст цього терміна, вважаємо, що його варто використовувати у випадку

¹ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни; І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуїска. 2-ге вид. перероб. і допов. Харків : Право, 2009. С. 37–40.

позначення людини, яка або схильна до вчинення кримінального правопорушення, або вже реалізувала свою кримінально-протиправну діяльність. Інакше кажучи, коли людина стає на шлях кримінально-протиправної діяльності доречно використовувати словосполучення «особа, схильна до вчинення кримінального правопорушення» або «особа, яка формується як особистість кримінального правопорушника». Тобто ми маємо ситуацію, коли особа перебуває на шляху набуття певних ознак, які в подальшому сформулюють її як особистість кримінального правопорушника. Це по-перше. По-друге, термін «особа» доречно використовувати у разі, коли ми говоримо про факт вчинення окремого кримінального правопорушення окремою людиною. У цій ситуації використання словосполучення (терміна) «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» повною мірою відповідає змістовним вимогам до терміна «особа».

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна наголосити на такому:

- в кримінологічній теорії в межах дослідження людини, яка вчинила кримінальне правопорушення, доцільно використовувати як термін «особистість», так і «особа»;
- термін «особа» слід використовувати для позначення конкретної людини в межах тієї чи іншої життєвої ситуації (або на етапі до початку кримінально-протиправної поведінки, або на етапі безпосередньо вчинення кримінального правопорушення);
- термін «особистість» необхідно використовувати в межах кримінологічного дослідження як зовнішнього, так і внутрішнього змісту людини, яка або схильна до вчинення кримінального правопорушення, або вчинила кримінальне правопорушення;
- особистість кримінального правопорушника (злочинця) – це сукупність різного плану ознак, які сформувались у людини в процесі соціалізації та характеризують її як таку, що реалізувала кримінально-протиправну поведінку.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2021

Михаил Игоревич ФИАЛКА,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

УГОЛОВНЫЙ ПРАВОНАРУШИТЕЛЬ: ЛИЦО ИЛИ ЛИЧНОСТЬ (К ПРОБЛЕМЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ)

В статье актуализируется проблема использования в рамках криминологического исследования сущности уголовного правонарушителя терминов «лицо» и «личность». Основной исследовательской целью статьи определено установление правильности и целесообразности использования терминов «лицо» и «личность» по отношению к характеристике уголовных правонарушителей (преступников). В ходе исследования раскрывается сущность терминов «лицо уголовного правонарушителя (преступника)» и

«личности уголовного правонарушителя (преступника)». Анализируются точки зрения ученых-криминологов на проблему сущности данных терминов и внутреннего содержания проблемы структуры уголовного правонарушителя.

Ключевые слова: *лицо, личность, личность уголовного правонарушителя (преступника), криминологическая характеристика уголовного правонарушителя (преступника), структура личности уголовного правонарушителя (преступника).*

Mykhailo I. FIALKA,

PhD in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

CRIMINAL OFFENDER: PERSON OR PERSONALITY (TO THE PROBLEM OF TERMINOLOGICAL CONFIRMATION)

The author of the article actualizes the problem of using the terms of “person” and “personality” in relation to a criminal offender in the framework of criminological research of the essence of a criminal offender. The main purpose of the research is to establish the correctness and appropriateness of using the terms of “person” and “personality” in relation to the characteristics of criminal offenders (criminals). The research reveals the essence of the terms of “person of a criminal offender” and “personality of a criminal offender”. The points of view of scholars in the field of criminology on the problem of the essence of these terms and the internal content of the problem of the structure of a criminal offender are analyzed.

Key words: *person, personality, the identity of a criminal offender (a criminal), criminological characteristics of a criminal offender (a criminal), personality structure of a criminal offender (a criminal).*